

Kurdiyât

Yıl/Sal/Year: 2022

Sayı/Hejmar/Issue: 5

e-ISSN 2717-8315

Doi: 10.55118/kurdiyat.1121358

Rüpel/Sayfa Page: 49-70

Cureya Nivîsarê/Makale Türü/Article Types:
Nivîsara Lêkolînê/Araştırma Makalesi/Research
Article

Dema Hatînê/Makale Geliş Tarihi/Received:
27.05.2022

Dema Pejirandinê/Kabul Tarihi/Accepted/:
20.06.2022

İsmail Kıran Arş. Gör. Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
ismayilkiran@yahoo.com
Orcid: 0000-0001-8919-8145

Atf: Kıran. İ. (2022). "Aristokrat Kürt Aileler:
Müküslü Adil Beg", Kurdiyât, 5, 49-70.

Citation: Kıran. İ. (2022). "Aristocratic Kurdish
Families: Adil Beg from Müküs", Kurdiyât, 5,
49-70.

ARİSTOKRAT KÜRT AİLELER: MÜKÜSLÜ ADİL BEG

İsmail KIRAN

Öz

Mirlik, ağalık, şeyhlik ve aşiretsel yapı Kürt coğrafyasında çok eskiden beri bilinen tarihi oluşumlardır. Bu da Kürtlerin aile başta olmak üzere sosyal, siyasal, hukuki ve askeri alanlardaki bütün tarihi yapılanmalarını etkilemiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etki alanları azalmakla beraber bu yapılanma daha önce Müküs'te (Bahçesaray) mirlik, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin birçok vilayetlerinde ise ağalık, şeyhlik ve bunları besleyen aşiret oluşumlarının ortaya çıkardığı liderleri ile görünür olmaya devam etmiştir. Makale, Osmanlı Devleti'nin bakiyesi üzerinde inşa edilen Türkiye'de, sosyal yapısı ezelden beri mir, seyit ve "tebaa" olarak dizayn edilen Müküs ve civarında 1930'lu yıllara kadar yaşatılmayan adaleti o günün şartlarında kendi çapında yaşatmaya çalışan Müküslü Adil Beg ile ilgilidir. Aristokrat bir aileden gelen Adil Beg coğrafyadan kaynaklı ve aynı zamanda o güne kadar istemediği tarzda inşa edilen sosyal düzene itiraz etmiştir. Vurgusunu yaptığı adalet duygusunu sosyal eşkiya prototipi üzerinden inşa etmekten ziyade daha çok şiddetten beslenen geleneksel yapı üzerinde yaşatmayı tercih etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aristokrasi, Mir, Müküs, Adil Beg.

Malbatên Kurd ên Arîstokrat: Adil Begê Miksî

Kurte

Mîrektî, axatî, şêxtî û eşîratî sazîyên dîrokî ne ku ji mêj ve ye di erdnîgarîya kurdan da têne zanîn. Vê jî, di serî da malbatî, di her awayî da, çi civakî, çi siyasî, çi jî hiqûqî û eskerî, dîroka kurdan binbandor kirîye. Piştî nîveka sedsala 20em her çi qas tesîra wan kêmbibe jî, tê xuyan ku li Muksê mîrektî û li hin bajarên Rojhilat û Başûrê Rojhilatê ev sazûmanîyên wek axatî û şêxtî û her wisa ya ku van xwedî dîke eşîratî li gel serok û serkêşên xwe ve dewamîya xwe kirine û heta roja îroyîn jî hene. Ev gotar derheqê Adil Begê Miksî da ye ku wê heta salên 1930î hewl daye ku li derdora Muksê, ku civaknasîya wê li ser mîrektî, seyîdtî û tebaatîyê hatiye dîzaynkirin, li gor hêz û feraseta xwe tesîsa edaletekê pêk bîne. Adil Begê ku ji malbateke aristokrat tê xwestîye serî li pergala civakî ku ji erdnîgarî û heyama wî sadir bûye, rake û biguherîne. Wî terciha xwe ya hizir û hereketa xwe ya ji bo edaletê di ser prototîpa eşqîyayê ra na, zêdebehr di ser avanîya kevneşopî ya tundîyê ra xwestîye pêk bîne.

Peyvên Sereke: Arîstokrasî, Mîr, Mikis, Adil Beg.

Aristocratic Kurdish Families: Adil Beg from Mukus

Abstract

Formations such as mirlik, aghalik, sheikh and tribe are historical formations that have been known in Kurdish geography for a long time. This has affected all the historical structures of the Kurds in the social, political, legal and military fields, especially in the family. Although its sphere of influence has decreased since the second half of the 20th century, this structuring continued to be visible with the mirlik in Müküs (Bahçesaray), and in many provinces of the Eastern and Southeastern Anatolia Regions, with the leaders of the aghas, sheikhs and the tribal formations that feed them. The article is about Müküslü Adil Beg, who tried to maintain the justice that could not be kept alive until the 1930s in and around Müküs, whose social structure was designed as mir, seyid and “subject” from time immemorial, in Turkey, which was built on the remnant of the Ottoman Empire. Adil Beg, who came from an aristocratic family, objected to the social order, which was based on geography and at the same time was built in a way he did not want until that day. He preferred to keep the sense of justice, which he emphasized, alive through the traditional structure fed by violence rather than building on the social bandit prototype.

Keywords: Aristocracy, Mir, Mukus, Adil Beg.

Giriş

Türkçe kullanılan “bey” kelimesi “erkek özel adları yerine kullanıldığı gibi günümüzde erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü”nü de ifade eden bir unvandır (Anonim, 1998: 177). Eskiden bey yerine “beg” unvanı kullanılmıştır. Türkmenler beg unvanını kullandığı gibi Büyük Selçuklulardan itibaren çeşitli Türk devletlerinde de kullanılan bu unvan Safeviler devrinde eski önemini yitirmeye başlamış ve bunun yerine “şah” unvanı kullanılmıştır. Osmanlı toplumunda ise bey unvanının II. Meşrutiyet’ten sonra kullanıldığı görülmektedir (İslam Ansiklopedisi: 1992: 12). Bu unvanın Kürtçede karşılığı ise “beg”dir.

“Kürt toplumunda özellikle aşiret ağasına veya aşiretin önde gelenlerine verilen bu unvan genelde ismin arkasına eklenerek söylenir. Osmanlılarda ise bey bir bölgeye sultan tarafından atanan askeri yetkililer için kullanılan unvandı. Zamanla anlamı genişleyen unvan belirli bir saygınlığa sahip herkes için kullanılmıştır” (Işık, 2013: 102). 21 Haziran 1934 tarihinde TBMM’de kabul edilen 2525 sayılı Soyadı Kanunu ile soyadı kullanımı zorunlu kılınmıştır. Bunu takip eden süreçte 26 Kasım 1934 tarihinde çıkarılan 2590 sayılı “Lakap ve Unvanların Kaldırılması Hakkındaki Kanun”la ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi ve hazretleri gibi unvanlar kaldırılmıştır. Adil Beg’in 1931 yılında öldürülmesinden sonra eşi ve kızı İran’da kalmıştır. Onun Türkiye’ye gelen ve Müküs’e yerleşen yeğenleri Haydar, Tahsin ve Halit Beyler bu yasa değişikliğinden sonra “Görür”, büyük babaları Muhtıla Bey ailesine mensup diğer kardeşlerin çocukları ise “Orhan” “Ayhan” ve “Hakan” soyadını almışlardır.

Zamanın çarkına yenik düşen Müküslü Adil Beg’e gelince, sahada yapılan araştırmada onunla ilgili olarak gerek onun ismini duyan ve gerekse onun hikâyesini bilenler ona “bey” yerine “beg” demişlerdir. Onu tanımlayan bu nüans asaletinden kaynaklı aristokrat bir aileden gelmesinin yanı sıra kahramanlık üzerinden yürüttüğü şiddet içerikli yaşantısından da kaynaklanmaktadır. Sahibi olduğu nüans öldürüldüğü 1931 yılından sonra onun için adeta bir “unvan” veya bir “soyadı” olmanın ötesinde onu tanımlayan bir “kavram” olmuştur. Bu nedenle makalede kendisi ve kardeşi “bey” yerine “beg” unvanı ile anlatılacaktır.

Adil Beg, kadim bir tarihe sahip Müküs’te çok sayıda saygın mir aileleri içerisinde yaşamıştır. Geride bıraktığı yaşam hikâyesiyle kalıcı izler bırakmıştır. Tarihi kişiliğinin üzerinden bir asır geçmesine rağmen unutulmamış ve hafızalarda yer edinmeye devam etmektedir. Gençliğinden itibaren öldürüldüğü tarihe kadar hiç kimsenin gösteremediği fiziksel ve ahlaki cesareti ile tanınmıştır. Taşdığı isim ve bu ismin etrafında oluşturduğu “adalet” algısı kahramanlığını dilden dile anlatıma tabi tutmuş bu da beyinlerde yaratılan erkek prototipi ile onu efsaneleştirmiştir.

Metodoloji

Mir, Arapça “emir” kelimesinin Kürtçeleşmiş halidir. 14. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmış ve 19. yüzyılın ilk yarısına kadar birçok Kürt beyi tarafından kullanılan bir unvan olmuştur. Kürt toplumunun aristokrat sınıfını oluşturan mirler toplum hiyerarşisinin zirvesini teşkil ederler. Mirler bir şekilde siyasal güç kazanmış kişilerdir. Aileleri tıpkı şeyh ve ağalar gibi köklü bir kökene sahiptir. Çünkü asalet sonradan kazanılmaz doğuştan gelen bir statüdür. Mirler, geniş bir konfederasyona hükmetmekle beraber bir sultanın direktiflerine göre hareket etmek durumundadır. Yerel bir hükümdar konumunda olan mirlikler bağımsız devletin birçok özelliğini taşırlardı. 19. yüzyılın ortalarına kadar en önemli Kürt mirleri arasında Botan ve Soran mirleri başta olmak üzere Baban, Behdinan ve Erdelan gibi mirlerden söz edilebilir (Işık, 2013: 323). Bu mirlerden birisi de Müküs’te dünyaya gelen Nuri Bey’in oğlu Adil Beg’dir. Eşkıya hatta soylu eşkıya olmanın

ötesinde bir adalet savaşçısı olarak mücadele vermiştir. Hedonist karakterli olduğu için de Müküs, Gevaş ve İran üçgeninde 100-150 arası insanı öldürmüştür. Ancak onu buna iten Müküs'ün yüzyıllardan beri sosyal çelişkiler ağı olmasıdır. Ayrıca orada mir, seyit ve tebaa arasında kurulan sosyal yapının da aşırılıklar ihtiva etmesidir.

Makale, toplumsal bir olguyu yani bir asırdan beri yaşadıklarıyla toplumun hafızasında yer edinen Müküslü Adil Beg'i konu edinmektedir. Araştırmada sosyal yapı açısından toplum, ekonomi ve yönetim ilişkileri incelenmiştir. Mekân analizini yapmak için Müküs ve Gevaş ilçelerine gidilmiş sahada gözlem ile birlikte araştırma yapılmıştır. Onunla ilgili yazılı kaynaklar olmadığı için yapılan mülakatlar üzerinden sözlü tarih çalışması yapılmış bunun için de nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu nedenle "Adil Beg olgusu" ile ilintili kişilerle de yüz yüze görüşmeler yapılmış ve onların aktarımları üzerinden yeni bir tarih ve toplum okumasına gidilmiştir. İkincisi, yakın tarih ve sosyolojinin sentezi bir çalışma olduğu için Adil Beg'i tanıyan akrabaları başta olmak üzere 10 kişi ile mülakatlar yapılmıştır. Üçüncüsü ise biyografik ve otobiyografik eserlerin yanı sıra konuyla ilgili yazılan yerli ve yabancı kitap, makale, yüksek lisans ve doktora tezlerinden de istifade edilmiştir.

1. Müküs ve Sosyal Yapısı

Kadim bir tarihe ve olağanüstü bir tabiata sahip olan Müküs ilçesi Van'ın 110 km. güney batısında yer almaktadır. İlçe merkezinin 2 km uzaklığında bulunan Ağırov Dağının eteğinde mağarayı andıran bir oyuğun içinden çıkan ve yöre halkı tarafından da Serkahnî (Çeşme Başı) olarak adlandırılan su kadim tarihe şahitlik ettiği gibi Müküs Çayı'na da kaynaklık etmektedir. Tabiata buradan merhaba diyen Müküs Çayı kendi doğasına isyan etmeden ilçeyi bir boydan boya yarararak Botan Çayı'na uzanır (Resim 1). İlçede toplumsal yapı dinamik bir karakter arz etmektedir. Ancak gizli kırsal toplulukların egemen olduğu bu yerleşim yerinde geçmişte Kürtler ve Ermeniler birlikte yaşamışlar. Hatırı sayılır oranda Ermeni nüfusa sahiplik eden ilçede 1915 yılında çıkarılan Tehcir Kanunu'nun ardından yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kaldıkları için Kürt nüfus burada daha görünür olmaya başlamıştır (Hakan, 2013. 19).

İlçenin coğrafi yapısı son derece engebeldir. Güneydoğu Torosların uzantısı olan İhtiyarşahap Dağları Van Gölü'nün güneyinde yer aldığı için etki alanı Müküs'e kadar uzamaktadır. Bunun dışında dağların içinde yer alan derin vadiler arasında kurulan Müküs'ün kuzeyinde Hasanbeşir Dağı, güneyinde ise Kavuşşahap Dağı yer almaktadır (Van Kültür ve Turizm Envanteri, 2006: 18). Ayrıca ilçeyi kuşatan Vankin Dağı ile Artos Dağı'ndan da söz etmek gerekir. Müküs eğer bir ülke olsaydı onu bu engebeli coğrafyasından dolayı "dağlar ülkesinin saklı cenneti" olarak tanımlamak mümkündür. Dört dönem Müküs Belediye Başkanı olarak görev yapan ve aynı zamanda şiirler de yazan Naci Orhan ilçesi için şu tasviri yapmaktadır:

Bahçesaray bir cennettir.

Yolu sıratından geçiyor.

Köprüsünün dehşetinden,

Halk cennetten vazgeçiyor.¹

Engelibeli coğrafya ve iklim şartları Müküs'te üç sacayağı üzerinde kapalı bir sosyal yapıyı inşa etmiştir. Birincisi "Müküs Mirleri" (bey, emir), ikincisi ise "Arvasi Seyitleri" oluştururken üçüncü sacayağı bu iki kesimin dışında kalan ve kısmen aşiretsel bir yapı kısmen de bu yapıdan ziyade

1 Naci Orhan Bey'den Bahçesaray'ı dinleyelim, Youtube, 5 Ekim 2021.

toplumun arkaik bir kesimini oluşturan ve “tebaa²” olarak bilinen kesimler oluşturmaktadır. Bu açıdan dağlar ülkesinin bu saklı cennetinin aynı zamanda kendine uygun tarih anlatıcıları olmuş ve Adil Beg’in hikâyesi de bu anlatıcıların ürünüdür.

1.1. Müküs Mirleri

Müküs’ün özel tarihi IV. yüzyıldan itibaren başlar. Kaynaklarda Müküs ilk olarak Moxoëne olarak geçmekte Ortaçağ’da ise Mekk (Moks) adıyla ve Vaspurakan Krallığına ait bir bölgeden söz edilmektedir. Ahlatşahlar ve Moğolların ardından XIV. yüzyıldan itibaren Karakoyunlu ve Safevi idaresinde kalmış, 1548 yılından itibaren ise Osmanlı topraklarına katılmıştır. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin idari taksimatında “der-tasarruf” olarak belirtilmiş yani kime verildiği açıklanmamıştır. Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra idari yapıda yapılan değişiklik sonucu Müküs’te beylik geleneğine son verilmiştir (Uluçam, 2000: 122). Daha sonra Müküs Mirlerinden Abdal Han’a bırakılmıştır. Sancakta yöneticilik yapan en önemli isimlerden biri de Mir Hasan’dır. Mir Hasan kendi adına yaptırdığı medresesinde çok sayıda ilim adamı yetiştirmiştir.

“Van beylerbeyliğine bağlı olan Miks, 1891 yılında Nahiyeye dönüştürülüp Van’ın Gevaş ilçesine, 1927 yılında ise Siirt’in Pervari ilçesine bağlanmıştır. 1964 yılında Bahçesaray adını alarak yapılan bir plebisit ile halkın tercihinin Gevaş’tan yana kullanması sonucu Gevaş’a bağlanmıştır. 1987 yılında 04.07.1987 tarih ve 19507 sayılı Resmi Gazete ile Van iline bağlı ilçe statüsüne kavuşmuştur”.³ 1964 yılında toplumsal dokuya aykırı olarak Kürtlerin uzun zamandır kullandığı ve halk arasında yaygın olan” Müküs ismi Bahçesaray olarak değiştirilmiştir.

Emirlikler, tam anlamı ile bağımsız devlet olmamakla birlikte devletin birçok işlevine sahip siyasi yapılarıdır. Kürt emirliklerinin çoğu 13. yüzyıldan itibaren 19. yüzyılın başlarına kadar varlıklarını korumuş ve Mir, Han, Melik, Bey gibi unvanlar kullanmışlardır. (Bruinessen, 2015: 121). Bu emirliklerin en ünlüleri Erdelan, Bitlis, Baban, Soran, Botan, Hakkâri, Hasankeyf emirlikleridir. Kürt emirliklerinin tarihini Bitlis Emiri Şerefhan-ı Bitlisi 16. yüzyılın sonuna kadar içinde Müküs Beylerinin de egemen olduğu yönetici aileleri yazmıştır (Şerefhan 2016: 38-42).

Aşiret örgütlenmesi içinde aşiretin tek sorumlusu aşiret reisi yani ağadır. Savaşlar, barışlar, evlenmeler ve diğer aşiret işleri ağanın bilgisi dâhilinde yapılır. Mirlik ise daha farklıdır. Kürt aşiretlerinin içine Abbasi Halifeleri ile giren bu yapı ile Abbasi Beyleri, egemenlik kurdukları aşiretler üzerinde mirlik sistemini getirmişlerdir. Mirler statüleri gereği aşiret ağalarından daha üst bir konumdaydılar. Onların aşiret reislerinden en önemli farkı soylu bir aile kabul edilen Mir ailesinden gelmeleridir (Kızılkaya, 1991: 19). Ağaların ağası mirlerin ihtişamını duvarlarını ceylan ve şahmeran desenleri ile kaplı olduğunu inşa edilen “Divanhane”leri gösterirdi. Divanhanelerde mirin yardımcısı (paşmir), hizmetçileri (xulam) ve kahramanlıklarını söyleyen dengbeji bulunurdu.

Bu bağlamda geniş bir alanda hâkimiyet kuran mirlikler, “aşiretler arası birlikler değil, yönetimlerdeki aşiretlerle sınırlı olarak, aşiret üstü birliklerdir” (Erdost, 1993: 161). Ancak mirler, egemenlikleri altında bulunan aşiretlerin birliğini sağlayamadığı gibi egemenliklerinin dışında bulunan aşiretleri de birleştirememişlerdir.

2 Kişileri devlete bağlayan siyasal ve hukuki bağıdır. Bir ülkede siyasal hakların tamamına sahip kişilerin statüsünü belirtmek için kullanılan vatandaşlık kavramından farklıdır. Osmanlı Devleti döneminde siyasal içeriği nedeniyle kullanılan bu kavram, Türk hukuk sisteminde kişilerin devlet karşısındaki konumunu belirtmede bu kavram kullanılmamaktadır (AnaBritannica, cilt 21, İstanbul: Ana Yay., 2005, s.486).

3 Bahçesaray Belediyesi Resmi Web Sitesi: <https://www.bahcesaray.bel.tr>

Müküs'te bulunan Han Mahmut, Müküs Sancağının başına geçtikten sonra kısa sürede beyliğin sınırlarını Van Gölü havzasından İran sınırına kadar genişletmiştir. 1830'lu yıllarda Hoşap Kalesi'ni almış ve Mahmudi Beyliğine son veren Han Mahmud, bölgenin en önemli emirlerinden biri olmuştur (Hakan, 2002: 50). Sınırlarını genişletmek için Osmanlı Devleti, Botan ve Hakkâri Mirlerinin hâkimiyet alanına itiraz eden hatta Osmanlı Devleti'nin merkezileşme politikasını direnen Han, 1838 yılında isyan etmiş kendisine savaş açılması üzerine teslim olmuş ve İstanbul'a gönderilmiştir. Daha sonra affedilmiştir. 1842'ye kadar Van Gölü ile İran sınırı arasındaki bölgeyi denetimine alan Han Mahmud'un Osmanlı Devleti ile ilişkileri zamanla kötüleşmiştir. Bedirhan Bey ve Nurullah Bey ile ittifak yapmış ve 1846 yılında Bedirhan Bey'in öncülüğündeki isyana katılmıştır. İsyanın 1847'de bastırılmasını ardından Bedirhan Bey ile birlikte İstanbul'a gönderilen Han Mahmud, Silistre'ye bağlı Rusçuk şehrine sürgün edilmiştir (Işık, 2013: 205).

Hakkâri Emirliğinin son miri Nurullah Bey'inde akıbeti de bundan farklı olmamıştır. Botan Beyi Bedirhan Bey'in 1843 ve 1846 yıllarında egemenliği altında bulunan bölgede yaşayan Nesturiler üzerinde yaptığı seferleri desteklemiştir. Bedirhan Bey'in sürgüne gönderilmesinden sonra Nehri Şeyhi Seyit Taha'ya sığınmış ve 1849'da Girit'e sürgüne gönderilmiştir (Hakan, 2002: 109) Bu sürgün hem Nurullah Bey'in ve hem de Hakkâri Emirliğinin sonu olmuştur.

Ulus devletlerin doğmaya başladığı 19. yüzyılın başlarından itibaren Kürt Devleti'nin çekirdeğini oluşturan ve aynı zamanda siyasi egemenlikler olan emirliklerin 19. yüzyılın ortalarına kadar tasfiyesine gidilmiş ve bununla birlikte Kürt coğrafyasında önemli sosyo-politik dönüşümler yaşanmıştır. Emirliklerin tasfiyesi ile şeyhlerin nüfuzları artmış yeni dünyevi-politik güçler ortaya çıkmışlar (Işık, 2013: 168). Bundan sonra Nakşibendi Sadate Nehri ailesi Hakkâri Bölgesinin en önemli siyasi otoritesi olmuştur. Bu konularını 20. yüzyılın başına kadar korumuşlardır

Muhtıla Bey, Müküs Nahiye Müdürü ve Kavaş (Gevaş) Kaymakam Vekili olarak görev yapmıştır. Bu süre içerisinde hükümete sadık kalmış ve huzuru tesis ettiği gerekçesiyle kendisine dördüncü rütbeden mecidiye nişanı verilmiştir. Bunu da Van Valisi Mithat Beyin 23 Kasım 1919 tarihinde Sadrazamlığa bildirmiş olduğu yazıdan anlaşılmaktadır (Hakan, 2013: 294). Onun 1922 yılında vefat etmesinden sonra Müküs'te yönetim Muhtıla Bey'in diğer oğlu Şeref Bey'in çocuklarına geçmiştir. Torunlarından Fazıl'ın Bey'in çocukları Faruk ve Naci Orhan Müküs'te etkili olmuşlardır. Faruk Bey ticaretle uğraşmış kardeşi Naci Orhan ise 1992-2012 yılları arasında Müküs Belediye Başkanlığı yapmış ve devletin Müküs'teki ayağı olmuştur. Şiir de yazan Orhan'ın 2019 yılında çıkarmış olduğu "Kaçış Yok" isimli bir şiir kitabı bulunmaktadır. Kızı Gülşen Orhan ise 2011 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nden (AKP) Van milletvekili seçilmiştir (TBMM Albümü 24. Dönem, 2010: 271). Şimdi Cumhurbaşkanı Başdanışmanı olarak görev yapmaktadır.

1.2. Arvasî Seyitleri

Müküs, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Kürt aristokrasisinin manevi arenada temsilciliğini yapan yerleşim yerlerinden birisidir. Bu nedenle Müküs'te din işleri Arvas ailesi kanalıyla inşa edilen Arvas Medresesinde yapılırdı. Bu kültürel bütünleşmenin ilk kıvılcımını ise büyük dedeleri Seyit Muhammed Kutup, Hakkâri Beylerinin merkezi bulunan Çölemerik kasabasına giderek Hakkâri Bey'i İbrahim Han Abbasi ile tanışması ve kızı Fatma Hanım ile evlenmek istemesiyle atılmıştır. Kutup, İbrahim Han'ın öncülüğünde ailesi ile birlikte 14 Mayıs 1340 tarihinde Müküs sınırları içinde bulunan Arvas Köyü'ne gelmiştir. Halkın ifadesiyle veliler diyarının ilk halkasını inşa ettirmek isteyen İbrahim Han, damadına bu köyde bir tekke, bir ev ve bir de medrese yaptırmış

kendisine birçok mal ve köyün topraklarını bırakarak kalesine dönmüştür (Kıran, 2021: 122). Daha sonraki süreçte ise Müküs'te aynı aileden gelen Seyit Fehim Arvasî kalıcı izler bırakmıştır.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın başından itibaren bir yandan adem-i merkezîyetçi unsurların gücünü budamış diğer taraftan da buradan doğan boşluğu tarikatlarla doldurma yoluna gitmiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde aşiretlere tekrar dönülmüştür. Ama tarikatların manevî potansiyelinden faydalanma ve onlardan dini meşruiyet kaynağı olarak yararlanma politikası tercih edilmesine rağmen bu dini oluşumların kontrol altında tutulmalarına ve denetlenebilir bir gücü aşmamalarına dikkat edilmiştir (Akman, 2018: 207). II. Abdülhamit'in tahtan düşürülmesinden sonra iktidara gelen Jön Türkler ile Kürt şeyhleri taşıdıkları farklı görüşler nedeniyle birbirlerinden nefret etmeye başlamışlardır. Çünkü şeyhler seküler bir devletten ziyade geleneksel bir İslam devletini savunuyorlardı. Bunu da padişahın imparatorluğu tekrar eski gücüne kavuşturma adına benimsediği "Panislamizm" politikasında görüyorlardı (Aktaş, 2020: 45). Bu politikanın bir sonucu olarak da padişahın kendilerini koruyacağına inandıkları için de onu "Bavê Kurdan" yani (Kürtlerin babası) olarak nitelendirmişlerdir. Seyit Fehim Arvasî'nin yaşadığı dönem II. Abdülhamit dönemidir.

Bu açıdan Seyit Fehim Arvasî gerek yaşantısı ve gerekse bu yerleşim yerinde kurulan Arvasî Medresesi'nde yetiştirdiği talebeleriyle İslam'ın temsilciliğini yapmıştır. Ayrıca burada yönetim erkine sahip yerel ve devlet bürokrasisi ile de ikili ilişkilerini sürdürmüştür. Çünkü Müküs'te yönetim işini mirler yapardı ama seyitlere de saygı duydukları için toplumsal sorunların çözümünde onlara danışıyorlardı. Örneğin kendisi ile görüşülen ve Müküs'ün sosyal yapısını bilenlerden Fani Türkoğlu bu konuyu değerlendirirken "Müküs yönetiminde söz sahibi olan Fazıl Bey kendisinin de içinde yer aldığı ailesinin geçmişte yaşamış olduğu kan davasının izlerini silmek için akrabalarından Şöhret Hanım'ın kızı Fiet Hanım'ı, Adil Beg'in kardeşi Fethi Beg'le nişanlamıştır. Fazıl Bey'in kardeşi Münir Bey ise amcaları Şevki ve Nusret Beylerin, Adil ve kardeşi Fethi Begler tarafından öldürüldüğünü gerekçe göstererek Fiet Hanım'ı kaçırmış ve onu Arvasî Seyitlerinin oturmakta olduğu Arvas Köyü'ne götürmüştür. Bunu duyan Adil ve Fethi Begler Arvas Köyü'ne gitmek istemişler ama Arvasî ailesinin Fiet Hanım'ı vermemesi ve kendilerinin de aileye duydukları saygıdan dolayı Fiet Hanım'ı almadan geri dönmüşlerdir" demektedir (Kişisel görüşme, Van, 2021). Bu örnek yönetim erkini elinde bulunduranlar ile dini hâkimiyet alanının temsilciliğini yapanların iç içiciliğini göstermesi ve halkında onlara duyduğu saygı açısından ilginç bir örnektir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Arvasî ailesi dini hâkimiyet alanının yanına siyasi hâkimiyet alanının da ilave etmeye başlamıştır. Bu nedenle bu aileden İbrahim Arvas'la birlikte çok sayıda milletvekili ve bir de senatör çıkmıştır. Müküs'ün yerel yönetimin de ise Arvasî ailesinden Mekki Arvas 2019 yılında Müküs Belediye başkanı seçilmiştir.

1.3. Tebaa

Kendisiyle görüşülen ve aynı zamanda Tinis Aşiretine mensup Şerif Tektaş "Mir ve seyitlerin dışında kalan Tinis gibi aşiretsel bir yapı içerisinde kümelenen ve "kıрманç" olarak tanımlanan bir kesimden de söz etmektedir" (Kişisel görüşme, Van, 2022). Bu üçüncü kesim tarım ve hayvancılık yaparak geçimini sağlamak ve onları "tebaa" olarak tanımlamak mümkündür. Çünkü bu kesim Müküs'ün idari yapısında söz hakkına sahip olmadıkları gibi bu sonucu içselleştirmişlerdir. Büyük oranda köy ve mezra gibi yerleşim yerlerinde daha çok sıra dışı bir yaşama ve ekonomik açıdan da orta sınıfın bir hayli altında bir güce sahiptirler. Ancak bu kesim Necip Fazıl'ın ifadesiyle aydınlık yüzlü insanlardır. Klasik Anadolu köylüsüne benzemedikleri gibi iletişim dili

olarak da Kürtçe konuşmaktadırlar (Kısakürek, 1993: 152). Müküs'ün içinde yer aldığı Doğu Anadolu Bölgesi coğrafi açıdan dağlık ve engebeli bir yapıya sahiptir. Bu dağlık ve engebeli yapı Müküs'te yaşayan insanların Van ile ulaşım alanında güçlük çekmelerine ayrıca ilçenin de ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Sosyal yapıdan kaynaklanan bu olumsuzluklar ilçede yaşayan kesimlerin sistem dışında davranmalarına neden olmuştur.

İdari yapıda yapılan değişiklikler ile Müküs önemli güç haline gelmiştir. Bunun yanında II. Abdülhamit 1891'de devletin Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nde hâkimiyet alanını güçlendirmek için Hamidiye Alayları'nı kurarak gerek aşiret ve gerekse de mirlerle işbirliğine gitmiştir (Bruinessen, 2015: 286). Bu işbirliği ise aşiret liderlerine ve mirlere çok daha büyük bir güç sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu bu politika devletin yıkılmasına yakın bir zamanda değişmiş bunun yerine devreye şeyh ve seyitler konulmuştur. Müküs'te ise idari yapı devletin izin verdiği ölçüde 1922 yılına kadar mirler üzerinden sağlanmıştır. Bu tarihten sonra ise mir, şeyh ve tebaa üzerinden inşa edilen sosyal yapı çok az oranda değişmekle beraber gayri resmî düzeyde devam etmektedir.

Bugün dahi doğurganlık oranı yüksek olmakla birlikte Van ve komşu illere uzak oluşu ayrıca ulaşım imkânlarının zorluğu nedeniyle 2007 yılından beri dışarıya sürekli göç veren Müküs'ün nüfusu artmamaktadır. Örneğin Kamusu'l A'lam'da 1889 tarihinde 12.514 olan nüfus (Uluçam, 2000: 122), 2021 yılı verilerine göre 13.936 kişi olmuştur⁴. Ekonomik açıdan geri kalmışlık göçü tetikleyen diğer bir nedendir. Bunlar Müküs'ün Van'ın toplam 13 ilçesi içerisinde en küçük nüfuslu ilçesi olmasına neden olmuştur.

İlçenin en önemli geçim kaynakları ceviz, kırmızı benekli alabalık ve bal üretimi olmakla birlikte tarım ve hayvancılıkla beraber ekonomik sorunlar çözülememiştir. Devlet yaşam kalitesini artırmak ve göçü azaltmak için ilçede yaşayan insanları ekonomik açıdan desteklemelidir. Bunun için evvela Müküs turizm amaçlı desteklenmelidir. İkincisi ise küreselleşmenin dünya turizmine ve çevreye verdiği zararları engellemek için Müküs “sakin şehir” ilan edilmelidir. Çünkü “Sakin şehirler, küreselleşmenin etkilerinin turizm kaynaklarını sürdürülebilir özelliğinden uzaklaştırmasına karşı ve bu kaynakların yok olmaması için yapılmış bir harekettir” (Baytar ve Doğan, 2019: 197). Müküs, sahip olduğu bu doğa ve turizm potansiyeli açısından “sakin şehir” vasfına kavuşturulmalıdır.

2. Adil Beg'in Kişiliği

Adil Beg'in yeğenin oğlu Sedat Görür ile yapılan görüşmede “Nuri Bey'in oğlu Adil Beg'in Müküs'te 1898 tarihinde dünyaya geldiğini ve 1931 yılında öldürüldüğünü söylemektedir” (Kişisel görüşme, Van, 2022). 33 yıl yaşayan Adil Beg'in anlatılanlara ve kendisi için yakılan ağıtlarda ince ve uzun boylu (mêrê zêrav) olduğu anlaşılmaktadır (Resim 2). Kendisiyle görüşülen Seferi Bey ise “Adil Beg ve kardeşinin 19 Şubat 1931 yılının Ramazan Bayramının ikinci günü İran'da bulunan Meğın Köyü'ne kendisi gibi Müküslü olan Kotor Qazisi Abdullah Vahap'ın bayramına giderken Geliyê Kotor'da (Kotor Vadisi) hizmetçilerinden Eyuphan ve Rasim Beyler tarafından öldürüldüğünü” söylemektedir (Kişisel görüşme, Van, 2022).

Adil Beg o günün toplumsal şartlarında okula gitmemiştir. Ancak kendisiyle görüşülen Gevaşlı Kemal Bey “Rasim Bey'in kendisine Adil Beg ve kardeşinin okula gidemedikleri için eğitim alamadıklarını ama okur-yazar olduklarını ve istedikleri kişilere mektuplar yazdıklarını söylemektedir” (Kişisel görüşme, Gevaş, 2022). Diğer taraftan Adil Beg'in iç dünyası ile ilgi-

4 Bahçesaray Nüfusu Van <https://www.nufusu.com> 'Van Nüfusu' Van İlçeleri

li olarak Görür'le yapılan görüşmenin devamında ise “Babasının kendisine Adil Beg'in namaz kılmadığını aktardığını” söylemektedir. Onun bütün donanımı ailesi, arkadaş çevresi ve yaşadığı bölgede mevcut kültürel kodlar üzerinde inşa edilmiştir. Kardeşi Fethi Beg de aynı durumdadır. Bu nedenle Adil Beg ve onu çok seven kardeşi için bir tanımlama yapmaya gidilirse iki kardeş “haydut” olarak tanımlanamazlar. Müküs gibi “sakin bir yerde” yaşam mücadelesi veren iki kardeşi Hobsbawm'ın ifadesiyle “köylü yaşamının dramı içinde kendilerine verilen role ne ölçüde sadık” (Hobsbawm, 1990: 8) olmak gibi bir mecburiyetleri de hiç olmamıştır. Askerlik yapmadığı halde zaman ve mekân kendisini silaha meraklı kılmış aynı zamanda iyi bir avcı olduğu için onu hiç kimse şiddetin dışında tutamamıştır. Ayrıca babası Nuri Bey dönemin beylerinden ve onun bütün edinimlerinden haberdardı.

Adil Beg'in kişilik analizinin çeşitliliğini yapmak için kendisiyle görüşülen ve yaşı bir hayli ilerlemiş Adil Amca yakın akrabalarının bu konuda kendisine aktarılan değerlendirmelerden söz ederken “Adil Beg'in kendisine hizmet eden hizmetçileriyle aynı mekânda ama ayrı bir sofrada yemek yediğini söylemektedir. Ayrıca hiç biz zaman atını hizmetçilerin önünde sürmemiş hizmetçileri önde kendisi ise her zaman arkalarından gittiğini” söylemektedir (Kişisel görüşme, Gevaş, 2021). Adil Beg yıllardan beri içselleştirdiği bu uygulamayı hayatında bir defa İran'da bulunan Geliyê Kotor'da bayram ziyaretine giderken ihlal etmiş bunun da bedelini arkasında gelen Eyüphan ve Rasim Beylerin kendisine ateş ederek onu ve kardeşini öldürmesiyle ödemiştir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile erken cumhuriyet döneminin başında yaşayan Adil Beg'in kişilik çözümlemelerine gidilirken onun kendi yaşam ölçüleri içerisinde sorun yaşayan erkeklerle karşı da şiddet içerikli bir karakter arz ettiğini söylemek mümkündür. Örneğin kadınlar konusunda ise çok dürüst davranmıştır. Kadınları döven, taciz eden ve onları öldürmek için çaba sarf eden erkeklerle karşı da son derece acımasız davranmıştır. Müküs, Gevaş ve İran hinterlandında yaşayan kadınların zulme uğramasını istemediği gibi onları aşağılayıcı bir hareketin içine gidilmesine de müsaade etmemiştir. Adil Amca mülakatın devamında, “Adil Beg'in gittiği bir köyde beraberinde götürdüğü erkek hizmetçilerinden (xulam)⁵ birisinin bir kadına sarkıntılık yapması üzerine onu orada öldürdüğünü” söylemektedir (Kişisel Görüşme, Gevaş, 2021). Aynı mülakatta şunları da öğreniyoruz: “İran'dan Gevaş'a yeni eşi Gulından Hanımla gelirken ona sarkıntılık yapan Gevaş'ın kabadayılardan Osman Efendi'yi de öldürmüştür”.

Osman Efendi Gevaş'ta bulunan tarihi mezarlığa defnedilmiştir. Yakınları ise 1931 yılında öldürülen ve kafaları koparıldıktan sonra Gevaş Hükümet Konağı önüne getirilerek bir hafta boyunca teşhir edilen Adil ve kardeşi Fethi Beglerin kafalarını dedeleri Osman Efendi'nin ayakucuna gömerek intikamlarını almışlardır. Bu tarihi mezarlık 1990'lı yıllarda yol genişlemesi nedeniyle yok edilmiştir. Osman Efendi'nin mezarı ailesine mensup kişiler tarafından buradan alınarak başka bir yere nakledilirken Adil ve Fethi Beg kardeşlerin kafaları ise onları seven bir hayırsever tarafından başka bir yere nakledilmiştir.

Adil Beg, Müküs'e 1900 yılında nahiye müdürü olarak devlet tarafından atanan amcası Muh-tıla Bey'in (Resim 3) 1922 yılında ölümünden sonra çok istemesine rağmen yönetici olarak onun yerine geçememiştir. Müküs'te imamlık yapan Rahmetullah Talay, “Adil Beg'in cesareti ve şiddet içerikli yaşantısıyla ölümünden sonra aradan bir asır geçmesine rağmen hala kendisinden söz edildiğini ifade etmektedir” (Telefon görüşmesi, 2022). Onun taşıdığı bu erkek cesaretini Müküs tarihinde hiç kimse gösterememiştir. Bu nedenle kendisine “mêrê mêran” yani “olağanüstü cesareti bünyesinde içselleştiren erkek” denilmektedir. Kendisiyle görüşülen Osman Amca “Adil Beg

5 Bu kelime Kürtçedir hizmet eden erkek anlamına gelir. Aynı hizmeti gören kadınlara ise “xidam” denilir.

ve kardeşinin 99 kişiyi öldürdüğünü” söylemektedir (Kişisel görüşme, Van, 2022). Ancak sahada edinilen bilgilerden yola çıkılarak bu sayının 100-150 civarında olduğu yönündedir. Sadece Mala Eliyê Abdulhamit ailesinden 16 kişiyi öldürmüştür.

Adil Beg her zaman çift silah taşır ve çok iyi bir silahşordu. Taşıdığı silahların tutukluluk yaptığı vaki değildir. Onu buna iten faktörlerden birisi onun hedonist bir karaktere sahip olmasıdır. Bu nedenle onun karakter analizini “hedonist ahlak” teorisyenlerinden Epikür’ün ahlak felsefesi bağlamında düşünmek gerekir. Çünkü Epikür’e göre mutlu hayatı gerçekleştirmenin iki önemli şartı vardır: Birincisi, ölüm ve Tanrı fikrinden kurtulmak gerekir. İkincisi ise bütün arzular basit bir hayat için gerekli arzulara indirgenmelidir. Tanrılar, mükemmel bir mutluluk içinde olduklarından dünya ve insan işleriyle ilgilenmezler. İman ve ibadet anlamsızdır. Ölüm korkusunu besleyen şey doğamız konusundaki bilgisizliğimizdir. Ruh ölümsüzdür bu nedenle de ölüm korkusu anlamsızdır. İnsanlar var olduğu müddetçe ölüm olmayacak. Çünkü her şey duyumdan ibarettir fakat ölüm duyumun yokluğudur (Jones, 2006: 475). Çok özelde Adil Beg’in aldığı dini terbiye ve onu destekleyen eğitim o günün şartlarından öğrendiği dini bilgilerden ibarettir. Ayrıca Müküs’te bulunan Arvasi seyitleri ile bir gönül birlikteliği yaşamadığı gibi bir tarikat erbabı da olmamıştır. Bu nedenle Adil Beg ve kardeşinin kişiliğini dini açıdan değil de hedonist ahlak teorisi açısından sorgulanmalıdır. Görür, mülakatın devamında “Aile büyüklerinin kendisine Adil Beg’in dindar bir insan olmadığını söylediğini de ifade etmektedir”(Kişisel görüşme, Van, 2022). Adil ve Fethi Beg kardeşler birlikte Müküs, Gevaş ve İran arasında sık sık mekân değişikliği yapmaları azgın bir nehrin akıntısına kapılarak sürüklenmelerine benzemektedir. Kendisiyle görüşülen Avukat Serdar Görür “İki kardeş arasında muazzam bir birliktelik ve dillere destan bir sadakatin olduğunu” söylemektedir (Kişisel görüşme, Van, 2022). Onların bu kişiliğinin oluşmasında Müküs gibi sakin bir köyde yaşam mücadelesi vermeleri de etkili olmuştur. İkisi de kardeş olmanın ne anlama geldiğini beraber yaşamışlar. Fethi Beg, Adil Beg’in yüreğinin diğer yarısıdır. Kardeşlik duyguları o kadar güçlü ki onları sadece ölüm ayırabilmiştir. Bedenlerinin parçalanışı 1931 yılının Şubat ayında aynı gün ve aynı dakikalarda Kotor Vadisi’nde ama karakterleri bir olmakla beraber farklı kişiler ve farklı tüfeklerle gerçekleştirilmiştir.

3. Aristokrat Kürt Aileler: Adil Beg ve Bileşenleri

Osmanlı Devleti 1847’den 1848 tarihine kadar Abdal Bey’i Müküs’e yönetici olarak tayin etmiştir 1849’da Abdal Bey devlete isyan edince Rodos Adası’na 4 kardeşi, 2 kızı, eşi ve annesi ile sürgüne gönderilmiştir. İki yıl sonra İstanbul’a gelmiş ve sonra affedilmiş ve Gevaş nahiye müdürü olmuştur.

Abdal Bey, Şeyhi Bey, Süleyman Bey ve Şeref Bey I. Muhtıla Bey’in çocuklarıdır.

Abdal Bey’in Muhtıla, Nuri, Miran, Şöhret ve Ferayi adında beş çocuğu olmuştur. Muhtıla Bey’in hiç çocuğu olmamıştır. Nuri Bey ilk evliliğini Sernas Hanım’la yapmış ve bu evlilikten Arif, Adil ve Fethi, ikinci eşi Sabriye Hanım’dan ise Fatma Hanım dünyaya gelmiştir. Muhtıla ve Nuri Bey kardeşler Fatma Hanım’ın çocuklarıdır. Fatma Hanım da Kaçan Beylerinden Murat Beyin kızıdır. Şöhret Hanım evvela Tahir Beyle evlenmişti. Onun vefatından sonra Şeref Bey’in oğlu Nusret Beyle evlendirilmiştir. Adil Beg ise ilk evliliğini Meydanlı Sait Beyin kızı Gulından Hanım’la yapmış ama onu Müküs’te öldürmüştür. Seferi Bey, “Adil Beg’in ikinci evliliğini ise Pervari’den Bedar Köyü’nde Arif Ağa’nın kızı Gulından Hanım ile yaptığını ve bundan Seide adında bir kızının olduğunu bu kızın da Hacı Kotas’ın oğlu Senar ile evlendiğini söylemektedir” (Kişisel görüşme, Van, 2022). Kardeşi Fethi Beg ise hiç evlenmemiştir.

Şeyhi Bey'in çocuğunun olup olmadığı bilinmemekte ama Süleyman Bey'in 3 çocuğu olmuştur. Şeref Bey'in ise Şevki, Nusret ve Reşit olmak üzere toplam 9 çocuğu olmuştur. Bunlardan Reşit Bey'in Sıracettin, Fazıl ve Münir olmak üzere 3 çocuğu olmuştur. Faruk ve Naci Orhan kardeşler Fazıl Bey'in ikinci eşi Esmâ Hanım'dan dünyaya gelmişlerdir (Hakan, 2002: 127).

Müküs 1865 tarihinden 1900 yılına kadar kaymakamlık olarak kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin 1847 yılına kadar Müküs üzerinde bir hâkimiyeti olmamıştır. Müküs'ü o tarihe kadar yörenin mirleri yönetmiştir. 1900 yılında Müküs, kaymakamlıktan nahiyeye düşürülmüştür. Abdal Beyin oğlu Muhtıla Bey 1918 tarihinden itibaren Gevaş Nahiyeye Müdürü ve aynı zamanda Mülki Tahsiyat Komisyonu Başkanı olarak tayin edilmiş ve bu görevi de 1922 yılına kadar sürdürüyor.

Seyit Fehim Arvasî'nin kızı Esmâ Hanım evvela 1914 yılında çıkan Bitlis İsyanında idam edilen Seyit Ali ile evliydi. Seyit Ali idam edildiği zaman (Kıran, 2021: 89) oğlu Seyit Selahattin (İnan) üvey annesinin Hizan'dan ayrılmasını istememiş buna rağmen Esmâ Hanım Müküs'te bulunan babasının evine gelmiştir. O tarihte babası vefat ettiği için kardeşi Seyit Masum Efendi onu Şeref Bey'in oğlu Şevki Bey ile evlendirmiştir. Kendisiyle görüşülen Seferi Bey farklı bir yaklaşımda bulunmaktadır. Seferi Bey'e göre "Bu evliliğe karşı çıkan Selahattin İnan, Adil ve Fethi Beglerle Hizan'da bir durum değerlendirmesi yapmıştır. Seyit Selahattin, Şevki Bey'in Müküs Mir'i olabileceği temasını işlemiş ve buna engel olması için Adil Begi ikna etmiştir. Onun kıskırtmasıyla Adil ve kardeşi Fethi Beg, Şevki ve Nusret Bey'i öldürmüşlerdir" (Kişisel görüşme, Van, 2022). Eşinin öldürülmesi üzerine Esmâ Hanım ikinci defa babasının evine gelmiş ve bu kez kardeşi Seyit Masum Efendi onu üçüncü kez Şevki Bey'in yeğeni Fazıl Beyle evlendirmiştir. Fazıl Bey'in ikinci eşi olan Esmâ Hanım'dan Faruk, Naci Orhan ve bir kız kardeşleri dünyaya gelmişlerdir. Müküs'te vefat eden Esmâ Hanım'ın mezarı doğduğu köy olan Arvasî'tedir.

Fiet Hanım da vefat ettikten sonra Müküs'te bulunan Mir Hesenê Veli Mezarlığına defnedilmiştir.

Adil Beg'in yaşantısı içinde iç, dış ve çok eşli evliliklerin olduğu son derece geniş bileşenleri olan bir aileden oluşmaktadır.

3.1. Yaşanan Sürgünler

Adil Beg'i sürgün yaşantısına mecbur eden onun yaşama hakkının elinden alınması yani hadisenin "ekmek davası" noktasına gelip düğümlemesidir. "Her türlü savaşın, her türlü kavganın temelinde "ekmek davası" vardır. Toprağın bu kadar kutsal olması, hatta insanoğlunun üzerinde yaşadığı tapulu mülküne "vatan" adının verilmesinin temelinde de bu "karın doyurma" dürtüsü yatar" (Kızılkaya, 2014: 21). Bu dava onu Müküs'ün başı göğe ermiş dağlarından ayırarak Gevaş'ta ilk sürgün hayatı yaşamaya mecbur kılmıştır.

Buna yaşadıkları üç olay kaynaklık etmiştir. Birincisi, kendisi ile görüşülen Adil Amca şu bilgileri vermektedir: "Yirmi yaşını geçmiş olmalı ki babası kendisini Gulından isimli bir kızla evlendirir. Adil Beg, bir gün annesinin sandığında bulunan bir kese altını çıkarır ve eşi Gulından'a bunu saklamasını ve annesine söylememesini söyler. Günün birinde sandığı açan annesi sandıkta kendisine ait altın kesesinin olmadığını görünce bunun sorumlusu olarak gelini Gulından'ı görür. Çıkan tartışmadan rahatsız olan Adil Beg eşi Gulından'ı öldürdükten sonrada "Hayatım boyunca ismi Gulından ve onun kadar güzel olan başka bir kızın dışında hiç kimse ile evlenmeyeceğine" dair söz verir (Kişisel görüşme, Gevaş, 2022). Adil Beg'in eşini öldürmesi hayatının ilk çelişkisidir. Çünkü eski Doğu toplumlarında erkekler anne ile eşleri arasında çıkan bir sorunun çözümünde taraf olma konusunda geleneksel yapıdan kaynaklı olarak tercihlerini genellikle annelerinden

yana koyarlardı. Adil Beg'in yaşattığı bu trajedi herkesin keklige (kendisine) düşman olacağı bir zamanda keklığın kekligi (eşi) acımasızca yakalattırmasına (yok etmesi) benzemektedir. Bu sonuç geleneksel yapının zorlaması nedeniyle olmuştur. Adil Beg, yaşantısının ikinci çelişkisini de Gulından'ın iki kardeşini öldürerek yaşamıştır.

Yaşanan ikinci olay ise Şevki ve kardeşi Nusret Beylerin, Adil Beg'e ihanet etmek istemeleriyle başlamıştır. Çünkü ikisi Adil ve Fethi Beg kardeşleri pikniğe davet etmişlerdir. Elinde bulunan dürbünle dağda ceylan gözetleme işine kendini kaptıran Şevki Bey'in bu hareketini biraz uzaktan seyreden Adil Beg'in bunu kendisini öldürmek için yaptığına inanması sonucu daha erken davranarak iki kardeşi öldürmesi ile neticelenmiştir. Kendisi ile mülakat yapılan Seferi Beye göre Adil Beg, "Şevki ve Nusret Bey kardeşler ile hizmetçileri Cevher'i 1923 yılının Mayıs ayında Müküs'te Mırğa Botan denilen yerde öldürdüğünü söylemektedir" (Kişisel görüşme, Van, 2022).

Üçüncü olaya gelince Mutilla Bey'in ölümünden sonra devlet sosyal düzeni Fazıl Bey sayesinde sağlıyordu. Fazıl Bey akrabalarından Şöhret Hanımın kızı Fiet Hanım'ı, Adil Beg'in kardeşi Fethi Beg'le nişanlamıştır. Bunu da geçmişte babasının iki amcasının öldürülmesiyle yaşanan kan davasını engellemek için yapmıştır. Fazıl Bey'in kardeşi Münir Bey ise Fethi Beg'in nişanlısı Fiet Hanım'ı kaçırmış ve onu Arvas Köyü'ne götürmüştür. Bunu duyan Adil Beg ve kardeşi Fethi Beg Arvas Köyü'ne gitmişlerdir. Ama Arvas ailesinin kızı vermek istememesi ve onların da aileye duydukları saygıdan dolayı kızı almadan geri dönmüşlerdir. Bu arada Seyit Masum Efendi Fiet Hanım'ı Münir Bey'le nikâhlamıştır. Ama Münir Bey, kendisiyle mülakat yapılan Fani Türkoğlu'nun ifadesine göre şu yemini etmiştir: "Amcalarım Şevki ve Nusret Beylerin öcünü almadan bu nikâh bana haram olsun" (Kişisel görüşme, Van, 2021). Münir Bey, Fiet Hanım'ı evde bıraktıktan sonra yanına iki hizmetçisini de alarak Adil Beg ve kardeşini öldürmek için Pagan (Bağlama) Köyü'ne kadar gitmiş. Ama Muhtıla Bey'in sağlığında abisi Arif Beye verdiği bu köye giden Adil Beg, Münir Bey'le beraber iki hizmetçisini öldürür. Fiet Hanım ise eşinin öldürülmesinden sonra Fazıl Bey'in kardeşi Sıracettin Bey'le evlendirilir. Kendisi ile görüşülen Naci Orhan, yaşananları doğrulamaktadır. Orhan, "Ailesi konusunda bazı bilgiler verdikten sonra Adil Beg'in, amcası Münir Bey ile babasının da iki amcası Nusret ve Şevki Beyleri öldürdüğünü bu nedenle bu konuda daha fazla konuşmak istemediğini söyledi" (Telefon görüşmesi, 2022).

Avuçta tutulmaz bir rüya gibi Gevaş'ta yaşamak mecburiyetinde kalan Adil Beg ve kardeşini yaşadıkları üç olay Gevaş'ta "iç sürgün" hayatı yaşamalarına neden olmuştur. (Resim 4). Gevaş'ta yaşanan sürgün hayatı onları doğdukları coğrafyanın şerbet gibi kokan havasından istemeyerek de olsa yoksun bırakmıştır. Bozulan psikolojilerinin tavan yapan gururları ile birleşmesi sonucu ikinci bir sürgün yaşamalarına neden olmuştur. Çünkü O tarihte yani 1920'li yıllarda Gevaş'ta dışardan gelenlerin hem kendileri ve hem de hayvanlarının konaklayacağı bir han vardı. Çay içmek için Adil Beg yanına kardeşi Fethi Beg ve bir hizmetçisini alarak hanın içinde bulunan bir kahvehaneye girerken akrabalarından Mihı Ağa'nın kendisi için ayağa kalkmamasından kaynaklanan tartışma onun Gevaş'a yakın Güzelkonak Köyü'nde Adil Beg tarafından öldürülmesiyle neticelenmiştir. Tamamen gururunun esiri olan ve etrafında kum gibi insanların pervane olduğu Adil Beg ikinci sürgününü Mihı Ağa'yı öldürdükten sonra İran'a giderek "dış sürgünü" yaşamaya mecbur bırakılmıştır. Ekonomik açıdan sıkıntı çekmediği için hizmetlerini gören 40 kişilik bir grupla hareket etmiştir. Ancak bu grup Hobsbawm'ın, kanun ve otoritenin kolunun uzanmadığı dağlar ve ormanlarda şiddete başvurarak ve silahlı olarak yaşayan erkeklerden oluşan grup (Hobsbawm, 2011: 8) olarak tanımladığı eşkıya grubu değildir.

3.2. Soylu Eşkiyalık

Adil Beg zaman zaman Gravi Aşireti Ağası Ebubekirê Şakir Ağa ile birlikte İran'a gider ve orada İranlı yetkililerle görüştüğü gibi Şikak aşiret ağası Sımahil Axayê Şikak'ı (Sımko Ağa)⁶ ile de görüşürdü. Sımko Ağa İran devletine kafa tutan asi bir liderdi. Aynı zamanda zalim bir insandı ve "Nasturilerin reisi ruhanisi olan Merşmonu Van Valisi Haydar Bey'in teşviki üzerine öldürmüştür" (Arvas, 2010: 44). Bağımsız bir Kürt devleti kurmak için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Adil Beg ve benzeri kişiler iki sebepten dolayı İran'a giderlerdi. Birincisi, bir Kürt beyi Osmanlı Devlet yetkilileri ile bir anlaşmazlığa düştüğünde coğrafyanın yakın olması nedeniyle İran'a giderdi. İkincisi ise zorlu bir coğrafyaya sahip olan bölgenin doğrudan yönetiminin ve vergilendirilmesinin devlete maliyetinin fazla olmasıdır. Bunun dışında bölgede stratejik ve ekonomik açıdan önemli yerler ise doğrudan yönetilmiştir.

Buna benzer mekân değişikliğini eşkiyalar da yapmışlardır. Çünkü ekonomik açıdan eşkiyalık kapitalizm öncesi dönemde ortaya çıkmıştır. Bir direnme ve muhalefet hareketidir aynı zamanda. Sosyal anlamda kırsal kesimdeki sınıf kavgasının en keskin biçimlerinden biri ya da toplumsal protesto olayı, bir patlamadır (Yetkin, 2007: 8). Bu nedenle devletin çöküşü, adaletsizlik, özgürlüğün olmaması, yoksulluk ve zulüm gibi nedenler eşkiyalığın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Eşkiyaların içinden çıktığı toplum, geçimini tarımdan sağlayan köy ekonomisi içinde bulunmaktadır. Modern tarımın uygulanmadığı ve kapitalizm öncesi ekonomik ilişkilerin yaşandığı, tarıma dayalı ve çoğunlukla köylülerden ve topraksız işçilerden oluşan toplumlarda eşkiyalık var olmuştur. Eşkiya, şaki, haydut ve harami aynı manada kullanılmaktadır. Kürtçede ise "keleşte" "şêlevanê" ve "nijdevan" gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Jwaideh, 1999: 22). Bunun daha ileri aşaması ise soylu eşkiyalıktır.

Sosyal eşkiyalık, daha çok toprak ve sermaye yoğunlaşmasının yani eşitsizliğin hızlandığı yörelerde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi aşiret düzeninin de etkisiyle bireysel özgürlüklerin kısıtlandığı, mülk edinmenin zorlaştığı yerlerde görülür (Üner, 2009: 71). Ayrıca aşiret düzeninin egemen olduğu toplumlarda aşiret ağasının mutlak egemenliğinin bir sonucu olarak bireysel özgürlüklerin kısıtlandığı ve doğal olarak mülk edinmenin alabildiğine sınırlandırıldığı yörelerde de görülür. Halk sosyal eşkiyaları kahraman, adalet savunucuları, adalet uğruna öç alan savaşçılar, hatta kurtuluş önderleri olarak görür. (Hobsbawm, 2011: 26). Sosyal eşkiyalıkta eşkiya halktan yardım, destek beklerken kendi de halka karşı birtakım görevler üstlenir. Eşkiyanın dağda varlığını sürdürebilmesi için halkın desteğini elinde tutması büyük önem taşımaktadır.

Sosyal eşkiyalar halk tarafından kahraman olarak kabul edildikleri için (Uçmaz, 2019: 23) herhangi bir ideolojileri yoktur. Onlar daha çok boyun eğmeyi reddeden ve bunu yaparken de diğerlerinin arasından sıvrılan insanlardır. Köylü kesimin içinden çıktıkları için kendilerini anlayan ve suça itilen insanlardan oluşan gruplardır. Sosyal eşkiyalar, merkezi ve yerel yönetim sistemlerden kaynaklanan sorunların çözülememesine başkaldırırlar. Bunun için de hükümetleri uzun zaman uğraştırırlar. Ayrıca her ne kadar toplumun dışında görülseler de mevcut faaliyetlerinden ötürü toplumun tam olarak da dışında sayılmazlar

Durduğu yer itibarıyla sosyal eşkiyalıktan farklı bir yer işgal eden Adil Beg'i sistem dışına birkaç faktör itmiştir. Birincisi, Müküs coğrafyasıdır. Etrafı dağlarla çevrili olan Müküs, Adil Beg'i

6 Sımko Ağa (İsmail Ağa), Mehmet Ağanın oğludur. Mehmet Ağayı İstanbul'a çağırılmış sonra da II. Abdülhamit tarafından öldürülmüştür. Mehmet Ağa, Ali Han'ın oğludur. Ali Han Urmiye civarında büyük mücadeleler vermiş ve sonunda İran tarafından öldürülmüştür. Ali Han ise İsmail Ağanın oğludur ve İsmail Ağa da İran tarafından öldürülmüştür. Sımko ailesinden 80'i aşkın kişi İran tarafından öldürülmüştür (Faik Bulut, Dar Üçgende Üç İsyân, Belge Yay. İstanbul, 1992, s.238).

kardeşi ile birlikte dağ insanı yapmıştır. Çünkü dağ bazen bir engeldir. Bazen de bir sığınak. Eğer işler yolunda giderse bir özgür insanlar ülkesi ve kuraldışı yaşamının yeridir. Normal şartlarda bir dağ eşkıyanın yatağı olur. Ama Müküs, Gevaş ve İran hinderlandı Adil Beg'in yatağı olmuştur. Aristokrat bir aileye mensup olan Adil Beg asaleti olmayan toprakların İçinde yer aldığı bu hinderlandı kendisine güven veren mekân olarak seçmiştir. İkincisi, mirlik üzerinde inşa edilen Müküs'ün idari yapısı Adil Beg'e yaşama hakkı vermemiştir. Üçüncüsü ise Adil Beg'in kendisinin dışında hiçbir otoriteye boyun eğmek istidadında olmak istememesidir.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar eşkıyalara idam, kısas, sürgün, kalebend⁷, cezirebend⁸ ve küreğe koymak gibi cezalar uygulamıştır. Sistemin devre dışı ettiği Adil Beg ise bu cezalardan kendi isteği ile sadece sürgün cezasını kabul etmiş bu da onun yaşadığı coğrafyada onun ve kardeşinin günah keçisi ilan edilmesine neden olmuştur. Çünkü "Belli bir inanç yoğunluğu eşığının ötesinde, günah keçisi kötü güçlerin biriktiği edilgen bir alıcı olarak değil, bu "her şeye kadir manipülatör" olarak görünmektedir artık; mitoloji de toplumsal oybirliğiyle ona bu yetkinin verildiğini gösterir. Günah keçisi bir kez felaketin biricik nedeni olarak kabul edildikten sonra, bu felaket kelimenin tam anlamıyla onun nesnesi olur ve o da artık cezalandırmak veya ödüllendirmek için keyfince kullanılabilir bu nesneyi" (Girard, 2005: 65). Bu açıdan Adil Beg'i günah keçisi yapan üç neden söz konusudur. Birincisi, Esmâ Hanım'ın yaptığı evliliklerdir. İkincisi, Seyit Selahattin İnan'ın kışkırtmalarıdır. Üçüncüsü ise Fiet Hanım'ın kaçırılması ve arkasında yaşananlardır.

Adil Beg, medeni ölçüler içinde devletle çatışma içinde olurken onunla aynı dönemde eşkıyalık yapan örneğin Cemil Çeto gibi diğer eşkaya grupları devletle her zaman silahlı çatışmaların içinde yer almışlardır. Bu nedenle de o eşkıyaları her seferinde devlet onlarla evvela çatışma sonrada onları yok ederek cezalandırırken (Olgun, 2017: 54) Adil Beg Kürt milliyetçiliği gibi bir düşünceye sahip olmadığı için bu konuda devletle bir çatışmanın içine girmemiştir. Buna rağmen yakın akrabaları kullanılarak kendisine ihanet edilerek cezalandırılmıştır.

Adil Beg, eşkıya değildir. Soylu eşkıyanın ise çok ötesindedir. Devlete isyan etmeden kardeşi ile beraber kendi isteği ile sistemin dışında kalan bir "Beg'dir. Mêrê mêrandir.

3.3. Adil ve Fethi Beg Kardeşleri Bekleyen "Son"

Adil ve Fethi Beg kardeşler Kotor Qazisi Abdullah Vahap'ın bayramına giderken arkalarından gelen ve şeytani bir kurnazlığın planları içerisinde hareket eden ve hayatının en büyük hatasını yapan hizmetçileri Eyuphan ve Rasim Beyler tarafından İran'ın Türkiye'ye çok yakında bulunan "Geliyê Kotor"da (Kotor Vadisi)⁹ öğle öncesi bir vakitte öldürülmüşlerdir. Oysa Adil Bey hiç biz zaman atını hizmetçilerin önünde sürmezdi. Her zaman hizmetçileri önde kendisi ise onların arkasında giderdi. Yıllarca bu kuralı ihmal etmeyen Adil Beg'in yaptığı bu tarihi hatanın bedeli iki bedeninin asaletini hizmetçilerine kaptırarak ödemesiyle neticelenmiştir. Bu neticelenme de aynı zamanda yaşayan bir tarihinde kapanması olmuştur.

Sonra Eyuphan ve Rasim Beyler, Adil ve Fethi Beg'in kesik kafalarını bir çuvalın içinde Gevaş'a getirmişlerdir. Getirilen bu kafalar Gevaş Hükümet Konağı'nın önünde 10 gün boyunca herkesin görmesi için teşhir edilmiştir. Daha sonra iki kafa Gevaş ilçe merkezinde bulunan bir

7 Kale dışına çıkmanın yasaklanması.

8 Adalarda bulunan kalelerde tutuklama cezasına verilen isimdir

9 Bu vadi Osmanlı Devleti ile İran arasında bulunmaktadır. Berlin Antlaşmasının 60. maddesinin 2. fıkrası gereğince iki devlet arasındaki sınırı belirlemek amacıyla İngiliz ve Rus azalarından oluşturulan bir komisyon tarafından İran'a terkedilmişti. (BOA, Yıldız Arşivi (YA), Resmi Maruzat Evrakı (Rex), 24/8, Lef 1.).

mezarlıkta Adil Beg'in daha önce öldürdüğü Osman Efendi'nin mezarının ayakucuna gömülmüşlerdir Böylece Adil Beg ve kardeşi dolaylı yoldan cezalandırılarak çok eskilere dayanan ve aynı zamanda ilkel bir duygu olan oç alma duygusu bu şekilde alınmıştır.

Yıllarca kaçak yaşayan ve Adil Beg ve kardeşi Fethi Beg'e evvela hizmetçilik yapan sonradan onların katili olan Eyuphan Bey'e Gevaş'a yakın Mırapıt Köyü (Göründü), Rasim Bey'e ise Arpıt Köyü (Yanıkçay) verilerek ödüllendirildikleri gibi affedilmişlerdir.

Ağıtlar ölenler için yakılır. İki kardeş için yakılan ağıtlar ise onların ölümsüzlüğünü vurgulamak ve ölüme karşı olan dirençlerini haykırmak için yakılmıştır. "İnsan soyu bilinçlendiğinden bu yana ölümsüzlüğü aramış, ölümü yenmek için öylesine çok şey yaratmıştır ki, inanmak güç. Tanrılar, ölüme tanrılara sığınma, dünyamızdan başka yenedünyalar yaratarak o dünyalara sığınma, destanlara, ağıtlara, şiirlere sığınma..." (Kemal, 1993: 22). Bu nedenle Kürtlerin yaşamında ağıtları yakan dengbejler önemli bir yer tutar. Aşklar, acılar, sevinçler, sevdalar, yenilgiler, sürgünde ve cezaevinde sürdürülen yaşantılar bu ağıtlarla dile getirilmiştir.

Bazı toplumlar sevinçlerini paylaşmak için gerek doğum ve gerekse de düğünlerde anma töreni düzenledikleri gibi onların ölümlerinde ise cenaze töreni düzenlerler. Bu törenlerin farklı olması ise coğrafyanın, dini inançların ve geleneksel yapıların çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Ölüm törenlerinde ağıtlar daha çok kadınlar tarafından yakılır. Ama Kürtlerin yaşadığı yörelerde ağıt yakan erkeklerde vardır. Bu erkelerin ağıt yakmaları ölümün gerçekleştiği yerde başlar ve onlara eşlik edenlerle birlikte mezara kadar devam eder. Erkeklerin bu duruşu tıpkı Uruk Kralı Gılgamış'ın çok sevdiği arkadaşı Enkidu'nun ölümünden sonra ona duyduğu sevgiyi ölümsüzleştirmek için yaktığı ve halk arasında da Gılgamış Destanı olarak bilinen yapıttır (Kemal, 1993: 22).

Adil Beg ve kardeşi Fethi Beg öldürüldükten sonra İran'ın Kürtlere karşı kullandığı Emer Xan¹⁰ bunun üzerine Adil Beg'in hanımı Gulından'ı kendine eş olarak almıştır. Aşiretlerde ve Ortadoğu toplumlarında modern öncesi dönemde kadın başlı başına bir figürdür. Savaşı kaybeden erkekler kadar onlarla aynı hayatı paylaşan kadınlar da savaşı kaybederler. Bu da beraberinde acımasız sonuçları doğurur. Tıpkı 1514 yılında yapılan Çaldıran Savaşı'nda mağlup olan Şah İsmail sadece savaşı kaybetmemiş kaybettiği savaş kadar eşi Taçlı Hanımı da kaybetmiştir. Emer Xan, ihanet sonucu bile olsa hayatını kaybeden Adil Beg'in hanımını kendine eş yapabilmıştır. Çünkü yazdırılan tarih beraberinde bir günah keçisi belirler. Burada da Adil Beg, günah keçisi olarak seçilmiştir. Büyük kavgaların yapılmasına bazen de kadınlar neden olur. Burada belirleyici olan erkeklerden ziyade kadınlardır. Aynı şekilde Esmâ ve Fiet Hanımlar üzerinden başlayan ateşin fitili Adil ve kardeşi Fethi Beg üzerinden patlamış ve perde bu şekilde kapanmıştır.

Adil Beg gibi insanlarda ölüm korkusu yoktur. Onlar bir defa ölürler. Bunu bildikleri için de gidebilecekleri bütün mekânlardan korkusuzca geçerler. Onları ölüm korkusundan ziyade haksızlık yapan birisini öldürmenin vereceği hazzın sevinci ilgilendirir. Bu uğurda mücadele veren Adil ve kardeşi Fethi Beg çok acıklı bir şekilde hayatlarını kaybetmişlerdir. Yaşatılan bu acılar dengbejlerin hayal dünyasında dalga dalga çağlayan renklerle işlenmiş ve onların elleri ve dilleriyle hem kılaamlara ve hem de stranlara nakşedilmiştir (Kevirbiri, 2005: 107). Bu nedenle de başta Şakiro olmak üzere Salihê Şirnexi ve diğer bazı dengbejler Müküs topraklarından çıkan bu iki yiğit kardeşin ölüm temasını işleyen ağıtları değişik şekillerde yorumlamışlardır. Yakılan bu ağıtlardan bir tanesi Şakiro tarafından şu şekilde yorumlanmıştır:

10 Emer Xan, Şikaki Aşiretine mensuptur ve Simko Ağanın akrabasıdır. Simko, Urmiye Hakimi Serdar Fatim'i uzaklaştırdıktan sonra onun yerine Emer Xane Şikaki'yi görevlendirmiştir (Faik Bulut, Dar Üçgende Üç İsyân, Belge Yay. İstanbul, 1992, s.219).

Eman eman eman / Aman aman aman
 Ê lo mîro sibe ye/ Ey mîr sabahtır
 Mi dî Fatmayê kire gazî/ Fatma'nın seslendiğini gördüm
 Go Gûlindanê siltanî navo/ Dedi sultanî adlı Gûlindan
 Serê mi dêşe, dilê ta evdale/ Başım ağrıyor gönlüm abdalır
 Bejna lawê Nûrî Begê zirav e/ Nûrî Beg'in oğlunun endamı incedir.
 Ji taxa zêrê a lê/ Zêr mahallesinden
 Hêşîn bûye li Geliyê Kotorê li hidûdê vê Îranê/ İran'ın sınırındaki Geliyê Kotorê'de yeşillenmiştir.
 Êja çûne ba Simkoyê Elixanê Şîkakê/ Simkoyê Elixanê Şîkakî'nin yanına gittiler
 Axa û axalerê Kurdîstanê/ Kürdistan'ın ağa ve beyleri
 Smayl axa her kû axayekî bi anegori bi qedir hürmet dizane êêêê/ Hürmet saygı bilen Smayl ağa oy oy
 Lewra îro li dînê Nebîyê Mihemed wacîbe dû eyd/ Çünkü dünyada Muhammed Nebî'ye iki bayram vaciptir
 (...)
 Mala Qazi mala Şêx Litfî li eydanê/ Qazi'nin, Şêx Litfî'nin evinde bayram vardır
 Xaliqê âleme mala Rasim Eyibxan/ Âlemin yaratıcısı, Rasim Eyibxan'ın evini
 Bere belki ber wêranê/ Belki viran eylesin
 Pismamê xayîn çawa cotê gûlê xayîn nekirîye dest bi erzanîyê/ Hain akraba nasıl da hain çifte kurşunu ucuza elde etmemiştir
 Eman mîrê min farmane/ Aman Mîr'im ferman verilmiştir
 Heçî kûla xwe digere bila kûl bikeve mala Rasim Eyibxane êêêê/ Belasını arayan Rasim Eyibxan'ın evine ateş düşsün
 (...)
 Li Êrana şewtî bele cotê xanima/ İran'da iki hanımın yüreği yandı
 Dû malê hêvîya Emer Xane êêêê/ Emer Xan'a mahkûm evde iki kuma

Simko Ağanın akibeti de tıpkı Adil ve Fethi Begler gibi çok feci bir şekilde neticelenmiştir. Babası Mehmet Ağa İstanbul'a çağırılmış amaç Osmanlı Devleti'nden yana politika izlemesiydi. Mehmet Ağa, II. Abdülhamit tarafından öldürülmüştür. Aşiretin başına Cewher Ağa geçmiş ancak o da 1905 yılında Tebriz'de uğradığı bir suikast sonucu öldürülmüştür. Onun yerine kardeşi Simko Ağa aşiretin başına geçmiş ve kendisi de İran'da yaşayan ve Acem olarak bilinen kesimin tuzağına düşürülerek 26 Temmuz 1930'da öldürülmüştür. Cesedi de Urmiye'ye götürülmüş ve üç gün askıda tutularak teşhir edilmiştir (Bulut, 1992: 232). Böylece yakalanan ama yargılanmadan infaz edilen Simko olayı da diğer aristokrat Kürt ailelerinde olduğu gibi ebediyete kadar kapatılmıştır. Simko Ağa için de şu ağıt yakılmıştır:

Lê dayê lê daye/ Oy ana oy ana
 Gûlîzer ê lê daye/ Gülizar oy ana
 Heware me Xwidê û Xewsê Bexd yê/ Allah'tan ve Bağdat Ğavs'ından imdat diliyoruz
 Dengê topan û tifengan/ Top ve tüfek sesleri

Ser milê Simail Axa/ İsmail ağanın kollarında
Bavê Xusro û bavê Feysel/ Hüsrev ve Veysel'nın babası
Agir berda vê diya yê / Ateşe verdi burayı (Anonim)

Adil ve Fethi Beg kardeşlerin Rasim ve Eyuphan Beyler tarafından Geliyê Kotor'da pusuya düşürülmesi Kör Hüseyin Paşa'nın Medeni tarafından 1929 yılında Irak sınırları içinde yer alan Piran'da öldürülmesine benzemektedir (Kıran, 2021: 131). Buna benzer öldürülmenin bir diğer örneği ise Sımko Ağa'nın öldürülmesidir. Nedeni o günün şartlarında kökü dışarda olan başka güçlerle birlikte Kürtlerin yaşadığı coğrafyayı bölme ihtiyakı ve bunun için işbirliği içinde olan kesimleri memnun etme istemidir. Bunun için kullanılan bütün tetikçilere katiller çeşmesinden su içirilmiştir. Sonuçta aristokrat Kürt ailelere mensup bireylerin bedenini ortadan kaldırmış ve onları bekleyen “son” bu şekilde gerçekleştirilmiştir.

Sonuç

Adil Beg ve kardeşinin yaşantısı ve mücadelesi köylü yaşamının dramı içerisinde kendilerine verilen role ne şekilde olursa olsun sadık kalamayacaklarına dair itirazdır. Çünkü doğdukları topraklar kendilerine dar gelmiş ve orada yaşama dair bütün ümitlerini yitirmişlerdir.

Müküs'te başlayan Gevaş'ta devam eden ve İran'a kadar uzanan çizgi içerisinde bedeni üzerinde ruhunu var eden Adil Beg ve kardeşi adeta dağların ötesinde ve bulutların içinde yaşam mücadelesi vermişlerdir. Bu iki şahıs Müküs topraklarında ezelden ebede kadar içinde ikinci bir örneğini çıkaramayacağı kahraman birer adalet dağıtıcısı olmuşlardır.

Yaşamının üzerinden yaklaşık olarak bir asır geçmesine rağmen Adil Beg ve kardeşine sadece Müküslüler değil ismini duyan büyük bir çoğunluk içten ve taşkın bir saygı duymaktadır. İki kardeşi sadece dağlar ülkesinde yaşayan çok sayıda sosyal eşkıyanın anlatıcıları anlayabilmiş ve o yaşamı hayal edebilen dengbejler ağıtlarını yakabilmişlerdir.

Çocukluğundan beri sahibi olduğu enerjinin ihtişamından dolayı kendisine ait bir yatağı ve yorganı olmayan Adil Beg ve kardeşi; Müküs, Gevaş ve İran üçgeninde kalıcı olmayan bir yaşam sürmüşlerdir. Sürdürdükleri ekmek davası feci bir şekilde neticelenmiştir. Bütün aristokrat aile bireylerinin mezar yeri olarak doğdukları yerleşim yerlerini seçmelerinin aksine iki kardeş yaşadıkları müddetçe kendilerine ait yatak ve yorganları olmadığı gibi kaderin bir cilvesi olarak içerisinde düşürdükleri feci ölümün neticesinde yaşamlarının sonlandığını gösterebilecek bir mezarları da hiçbir zaman olmamıştır.

Adil Beg, sistemin devre dışı ettiği onun da bunu sadece sürgün cezasını olarak kabul ettiği ve yaşadığı coğrafyada da birileri tarafından günah keçisi olarak ilan edilen bir “beg”dir. Kendisi eşkıya olmadığı gibi soylu bir eşkıya olmanın da çok çok ötesindedir. O sadece adalet dağıtıcısıdır. Adil Beg'dir ve mêrê mêrandır. Kardeşi de.

Kaynaklar

Akman, E. (2018). "II. Abdülhamid Döneminde Devlet, Aşiret ve Yerel Bürokrasi Üçgeninde Bir Şeyh: Şeyh Halid", Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır, Ed: İ. Özcoşar, A. Karakaş, M. Öztürk, Z. Polat, İstanbul: Ensar Neşriyat, s.207-231.

Aktaş, A. (2020). *Şeyhlik Kurumunun Sosyal Ve Dini Pratikler Üzerindeki Etkileri (Siirt Örneği)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya.

AnaBritannica (2005). cilt 21, İstanbul: Ana Yay.

Anonim, (1998), *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayını.

Arvas, İ. (2010). *Tarihi Hakikatler*, İstanbul: HTS Yay.

Baytar, İ. ve Doğan, M.(2019). "Bahçesaray İlçesinin Turizm Kaynakları ve Cittaslow Potansiyeli", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2019 – Kış, Sayı: Ek-1 Özel Sayı, Sayfa:177-199.

Bruinessen, M.V. (2015). *Ağa Şeyh Devlet*, Çev: B. Yalkut, İstanbul: İletişim Yay.

Bulut, F. (1992). *Dar Üçgende Üç İsyân*, İstanbul: Belge Yay.

Erdost, İ.E. (1993). *Şemdinli Röportajı*, Ankara: Onur Yay.

Girard, R. (2005). *Günah Keçisi*, Çev: I. Ergüden, İstanbul: Kanat Yay.

Hakan, S. (2002). *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmut*, İstanbul: Peri Yay.

Hakan, S. (2013). *Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)*, İstanbul: İletişim Yay.

Hobsbawm, E. J. (1990), *Haydutlar*, Ç: F. Taşkent, İstanbul: Logos Yay.

Hobsbawm, E.J. (2011). *Eşkiyalar*, Çev: O. Akınhay, İstanbul.

Işık, İ.S. (2013). *A'dan Z'ye Kürtler Kişiler Kavramlar Kurumlar*, İstanbul: Nubihar Yay.

İslam Ansiklopedisi, (1992). Cilt: 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yay.

Jwaideh, W. (1999). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, Çev: İ. Çeken – A. Duman, İstanbul: İletişim Yay.

Jones, W.T. (2006). *Klasik Düşünce: Batı Felsefesi Tarihi/Cilt 1*, Çev: H. Hünler, İstanbul: Bayrak Matbaacılık.

Kemal, Y. (1993). *Ağutlar*, YKY İstanbul.

Kevirbiri, S. (2005). *Bir Çılgınlığın Yüzyılı Karapetê*, İstanbul: Elma Yay.

Kıran, İ. (2021). "Aristokrat Kürt Aileler: Arvasiler", *Kurdiyat*, 3, s.119-144.

Kıran, İ. (2021). "Aristokrat Kürt Aileler: Küfreviler", *Kurdiyat*, 4, s.81-104.

Kısakürek, N.F. (1993). Rapor 1/3, İstanbul Büyük Doğu Yay.

Kızılkaya, M. (1991). *Eski Zaman Eşkiyaları*, İstanbul: Sel Yay.

Kızılkaya, M. (2014). *Açlığın Sofrasında*, İstanbul: İletişim Yay.

Olgun, S. (2017). "Beşar ve Cemil Çeto Kardeşlerin Garzan Bölgesindeki Eşkiyalık Faaliyetleri (1888-1920)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* Yıl: 2017/1, Cilt:16, Sayı: 31, s. 33-56.

Şerefhan (2016). *Şerefname*, Cilt: I, Çev: A. Yegin, İstanbul: Nubihar Yay.

TBMM ALBÜMÜ 24.Dönem, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yay. No: 2, 2012.

Uçmaz, A. (2019). *Miran Aşireti ve Mustafa Paşa*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü-

sü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.

Uluçam, A. (2000). *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I Van*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Üner, M.E. (2009). *Aşiret Eşkîya Ve Devlet*, İstanbul: Yalın Yay.

Van Kültür ve Turizm Envanteri (2006). Van Valiliği Turizm ve Kültür Müdürlüğü. Ankara: Kömen Ajans.

Yetkin, S. (2003). *Ege'de Eşkîyalık*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Görüşme Yapılan Kişiler

Sedat Görür

Adil Beg'in yeğeni Tahsin Beg'in oğludur. Bahçesaray'da yaşamakta ve ticaretle uğraşmaktadır. 1989 yılından beri Bahçesaray Belediyesi Meclis Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Naci Orhan

1940'da Van'ın Bahçesaray ilçesinde doğmuştur. Bahçesaray'da evvela muhtar daha sonra ise dört dönem belediye başkanı olarak görev yapmıştır. Van Milletvekillerinden Gülşen Orhan'ın babasıdır. Orhan, şiir ve hikaye ile de ilgilenmektedir.

Seferi Hakan

Gevaşlıdır. Rasim Bey ailesine mensuptur. Geçmişte ticaret yapmış tarım ve hayvancılık ile uğraşmıştır. Uzun yıllardan beri sanayici olmuş ve Van Organize Sanayi Bölgesi'nde kendisine ait yem fabrikasını işletmektedir.

Rahmetullah Talay

Bitlis ili Tatvan İlçesinde dünyaya gelmiştir. Kısa bir süreliğine Bahçesaray'da imamlık daha sonra ise Van ve Tatvan'da saat tamirciliği yapmıştır. Emekli olduktan sonra İstanbul'da yaşamaktadır.

Fani Türkoğlu

Bahçesaray'da doğmuş ve bütün yaşamı burada geçmiştir. Sözlü tarih konusunda bilgi sahibidir. Hayvancılık yaparak geçimini sağlamaktadır.

Gevaşlı Adil Bey

Gevaşlıdır. Bu ilçede doğmuş ve yaşamını bu ilçede ticaret yaparak sürdürmektedir. Sözlü tarih konusunda bilgi sahibidir.

Şerif Tektaş

Müküs doğumludur ve Tinis aşiretine mensuptur. Ticaretle uğraşmaktadır. Ayrıca aktif siyasette yapmaktadır.

Gevaşlı Kemal

Gevaş'ta doğmuş ve yaşamını tarım ve ticaret yaparak sürdürmektedir. Sözlü tarih konusunda bilge insanlardandır.

Osman Amca

Van'ın Gargar (Daldere) Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Tarım ve ticaretle uğraşmaktadır.

Serdar Görür

Hukuk fakültesi mezunudur. Van'da serbest avukat olarak çalışmaktadır.

Őekil 1: Müküs ayı.

Resim 2: Adil Beg

Resim 3. Muhtıla Bey (İkinci sırada oturan)

Resim 4: Gevaş

Adil Beg'in Aile Şeceresi

